

Rákóczibánya három bányája a műszaki-gazdasági jelentések tükrében

Bevezetés

A modernizáció, korszerűsítés és egyúttal az iparosodás, elsősorban a nehézipar XIX. századi magyarországi előretörésének köszönhetően nagymértékben megnőtt az igény a nyersanyagok, többek között az egyik legfontosabb hazai ásványkincs, a barnaköszén iránt, így megindult annak kitermelése a Nógrádi-szénmedencében is. Igazából a XX. században teljesedtek ki a szénbányák megnyitásai az egyre fokozódó nyersanyaghiány miatt, amelyek maguk után vonták a bányákra épülő kolóniák létrejöttét. A bányák tehát hozzájárultak a gyárak, üzemek szénellátásához és ezáltal a nehézipar zavartalan működéséhez, amely a szocialista gazdaságpolitika egyik legfontosabb eleme volt, hiszen Magyarországot „a vas és az acél országává” akarták tenni.

Rákóczibánya rövid bemutatása

Rákóczibánya kis bányásztelepülés Nógrád megye északi részén, a Mátrától északra, a Kazár-patak folyásánál található Nemtől, Kisterenyétől és Kazártól néhány kilométerre.

A településsel már az 1882-es helységnévtárban lehet találkozni, amikor Nemti községhez tartozó egységként tüntették fel Tökés néven.¹

1904. július 1-jén már utalást lehet találni Nemti-bányára, vagyis a mai Rákóczibányára. A nemti bányai út kijavítása lényeges volt, elhatározták, hogy az utat ki kellett javítani és bekvicsozni. 1905. január 9-én már „Nemtibánya telep” Tökés pusztával együtt Nemti község részét képezte, és ekkor kapta az akkoriban még véglegesnek hitt nevét a település.²

Nemtibánya 1922–1923-tól Horthy-telep néven élt tovább, amelyet a kormányzó 1929-ben személyesen is meglátogatott és felavatott.³ A Belügyi Közlöny 1932. szeptember 25-én a Nemtihez tartozó Nemtibánya lakott hely végleges nevét Horthy-telep névben állapította meg. A település ekkortól viselte hivatalosan ezt a nevet.⁴

1948. április 15-én napirendre került a Nemti községhez tartozó Horthy-telep nevének megváltoztatása. A képviselő-testület egyhangúan elfogadta, hogy a település nevét megváltoztatassák Nemti-Rákóczitelepre.⁵

A későbbiekben még több névváltozás is előfordult a település történetében. Az 1958-as tanácsülési jegyzőkönyvben olvasható, hogy a „Rákóczi telepi” dolgozók kérelmezték a település Kisterenyéhez csatolását, amelyet el is fogadtak.⁶ Ettől a lépéstől kezdve a települést a

Lakóház a régi telepen (<http://www.rakoczibanya.hu>)

¹ Magyarország Helységnévtára, 1882. 585.

² Nógrád Megyei Levéltár (a továbbiakban: NML) V. 403. a. Nemti Nagyközség képviselőtestületi jegyzőkönyvei (1902–1950).

³ *Dzsida József*: A Salgótarjáni Kőszénbánya R.T. nógrádi szénbányászatának története 1868–1943-ig. A Salgótarjáni Kőszénbánya R.T. Bányai Igazgatósága, Salgótarján, 1944. 86.

⁴ Belügyi Közlöny. Magyar Királyi Belügyminisztérium, Budapest, 1932. 41. szám. 630.

⁵ NML V. 403. a. Nemti Nagyközség képviselőtestületi jegyzőkönyvei. 1948. április 15.

⁶ NML XXIII. 759. a. Kisterenye–Szúpatak Közös Tanácsú Községek Tanácsülési jegyzőkönyvei. 1958. március 25.

kisterenyei tanácsülési jegyzőkönyvekben következetlenül hol Rákóczitelep, hol pedig Rákóczi-bánya-telep néven említik.

A település neve körül az önállóvá válás során is akadtak problémák. A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium Rákóczi-bányatelep nevét egyértelműen elvetette, mivel a bányatelep kifejezés jellegzetesen csak településrészek nevében fordul elő. Ezen indokolásból kifolyólag kapta a település a Rákóczibánya nevet.⁷ Önállóságának hatálybalépése 2002. október 20-án volt, elvált Bátor-terenyé várostól és kapta meg a Rákóczibánya nevet, amelyet mai napig is visel.⁸

1946. január 1-jével a bányákat állami kézbe vették, majd 1946. október 1-jei időponttal a magyar szénbányászatot államosították, ekkortól történt az akkor már a Kazári bányakörzethez tartozó területeken a legtöbb bányamegnyitás, elsőként nyíltak meg a rákóczibányai bányák is.⁹

Lakóház az új telepen (A szerző felvétele)

ókleveletárban, Tiribesen, illetve a Magyar Bányászati és Földtani Hivatalban (budapesti és miskolci bányakapitányságok) végeztem. E kutatások eredményeit tárom fel és elemzem, különös tekintettel két szempontra: munkavállalók és kitermelt szénvagyon, mert ezekből fog a legjobban kitűnni a bányák gazdasági-műszaki kapacitása. Ezen perspektívák mentén vizsgálom meg és elemzem tehát a három rákóczibányai bánya működését, kulcsszerepét, valamint hasznosságát a magyar nehéziparra nézve.

Kitérek tehát Rákóczibánya három nagyobb bányájának (Rákóczi-táró, tanbánya, Szurdok- és Tőkés-lejtőszakna) bemutatására, elemzésére a műszaki-gazdasági adatok segítségével.

Az államosítások után a Kazári körzet volt az, ahol a legtöbb új bányát megnyitották a Nógrádi-szénmedencében. A nagyobb rákóczibányai bányák nyitották meg előbb a kapukat 1950-ben: a Szurdoki-lejtakna, illetve a Rákóczi-táró, 1952-ben Tőkés, majd követték a kisebb aknák, 1955-ben a György-, 1956-ban a Gyula-lejtőszakna.¹¹

A három rákóczibányai bányában III. telepi barnakőszén bányásztak, egyedül Szurdokon termeltek ki I. telepit. A szén a gyulai osztályozón keresztül hőerőművekbe került. A fő fogyasztók a Tiszapalkonyai, a Mátravidéki és a Borsodi Hőerőművek voltak, az utóbbi főleg akkor fogadta az osztályozó szénét, ha a tiszapalkonyai nem tudta befogadni.¹²

⁷ Rákóczibánya község iratai (2001).

⁸ A Magyar Köztársaság Helységnevkönyve, Központi Statisztikai Hivatal, 2005. http://www.nepszamlalas2001.hu/hun/egyeb/hnk2005/ablak/load3_3_2.html (2013.02.26.)

⁹ Benke István (főszerk.): A magyar bányászat évezredes története. II. kötet. Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület, Budapest, 1997. 358, 363.

¹⁰ Nógrádi Népújság, 1958. február 19.

¹¹ Benke i.m. 363.

¹² Lássan József: A nógrádi szénbányászat felszabadulás után műszaki története. 1. kötet. Nógrádi Szénbányák, Salgótarján, 1984. 42, 217.

A bányák megnyitásával párhuzamosan bővült a település is, Rákóczi-telepen 1957 márciusában kezdték meg az új lakótelep építését, így sok bányásznak adták át a kétszobás lakásokat. A szénbányászat fejlesztésnek egyik komoly feltétele volt, hogy biztosítsák a bányászati alkalmazottak elhelyezését. Az új lakótelepen 148 család élt, 23-al több, mint a régi Rákóczi-telepi részen.¹⁰

Rákóczibánya bányáinak bemutatása

A gazdasági adatgyűjtéseket a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban, a Nógrád Megyei Levéltárban, valamint fi-

Rákóczibánya három bányájának szénvagyona (1000 tonna)¹³

Feltárt szénvagyon	1954	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
Rákóczi	–	–	–	–	–	–	–	31,731	28,039
Szurdok	1,591	1,3575	16,453	2,206	3,729	4,098	176,238	93,198	127,764
Tökés	1,176	–	17,566	5,974	5,799	6,571	–	100,52	120,366
Összesen	2,767	1,3575	34,019	8,18	9,528	10,669	176,238	225,449	276,169

Feltárt szénvagyon	1966	1967	1968	1969	1970	1971	Összesen
Rákóczi	–	10,194	2,48	55,55	144,22	89,1	361,314
Szurdok	121,598	111,408	148,76	117,451	22,4	–	948,2515
Tökés	94,615	26,868	–	–	–	–	379,455
Összesen	216,213	148,47	151,24	173,001	166,62	89,1	1689,021

A feltárt szénvagyon esetében látszik, hogy csak 1954-től állnak rendelkezésre adatok, sajnos 1954–1958 között a levéltári adatok szintén teljesen hiányoznak, a többi év esetében bár megvannak az anyagok, de több esetben csak részlegesen, hiányosak, valamint nem minden negyedév adatai állnak rendelkezésre.

A táblázatból kitűnik, hogy három év adatai teljesek, 1964, 1965 és 1967 csupán az az időszak, amelynél mind a három bánya feltárt szénvagyona rendelkezésre áll. Az adatokból megállapítható, hogy a legtermékenyebb év 1965 volt 276,169 ezer tonna értékkel. A legtöbbet termelő bánya pedig Szurdok volt 948,2515 ezer tonnás értékkel. A legkevésbé termékeny év, ahol mindegyik bánya adata rendelkezésre állt: 1967, ekkor 148,47 ezer tonnát termeltek a bányák. Az összes szénvagyon pedig Rákóczi-táró, Szurdok- és Tökés- lejtősaknából 1689,021 ezer tonna mennyiségű volt.

A tanbányáról még a helyi újság is tudósított. A vājárképzés egyik középpontjában, a Rákóczi-táróban javult a munkafegyelem, a minőségi munka, kellemesebb lett a bánya a tanulni vágyó fiatalok számára. A tanulók az ötéves terv irányelveit ismerték és tisztában voltak vele, milyen feladatok hárulnak rájuk.¹⁴

Rákóczibányai három bányájának összes munkavállalója¹⁵

Összes munkavállaló	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	Összesen
Rákóczi	–	61	68	–	17	7	191	322	480	1146
Szurdok	826	439	439	452	459	490	490	491	–	4086
Tökés	–	379	379	315	104	3	–	–	–	1180
Összesen	826	879	886	767	580	500	681	813	480	6412

Az összes munkavállaló esetében is csak 1963-tól állnak rendelkezésünkre adatok. A táblázat átlagos állományi létszám alapján mutatja be a munkásokat. A legtöbb embert 1965-ben alkalmazták 886 fővel és még három év volt, amikor az alkalmazottak száma 800 fölé emelkedett: 1963, 1964 és 1970 során. A bányák szempontjából Szurdok-lejtősaknában alkalmazták a legtöbb munkást, összesen 4086 főt. Rákóczi-táró és Tökés-lejtősakna esetében összesen nem volt annyi alkalmazott, mint Szurdokban.

Ezen adatok, illetve az előző táblázatban szereplő feltárt szénvagyon is megmutatja, hogy a legnagyobb bánya a három nagyobb rákóczibányai közül Szurdok-lejtősakna volt.

A település jelentőségét növelte, hogy rendelkezett Kossuth-díjas bányással is, 1955. március 15-én kapta meg ezen kitüntetést Budavári Károly vājár.¹⁶

¹³ NML Szénbányászati műszaki-gazdasági jelentések 1963–1971 (rendezetlen anyagok).

¹⁴ Nógrádi Népújság, 1960. március 19.

¹⁵ NML Szénbányászati műszaki-gazdasági jelentések 1954–1971 (rendezetlen anyagok).

¹⁶ Nógrád, 1975. április 3.

A kitermelt szénmennyiséget tehát a Mátravidéki, valamint a tiszapalkonyai hőerőműveknek szállították és tervbe vették, ha elkészül a Nemti Hőerőmű (1965–1970), akkor a termelést oda irányítják majd át.¹⁷

A Nógrádi-szénmedencében a bányákat már 1965-től elkezdtek felszámolni, Györgyöt 1966-ban, Gyulát és Tökést 1967-ben zárták be.¹⁸ 1969. január 1-jén megalakult a felhagyási üzem a bányák felhagyásának szervezettebbé tétele érdekében, amelynek feladata a megszűnt bányák anyagainak, gépeinek, berendezéseinek kimenekítése volt. Ezt követően 1970-ben Szurdokot és 1971-ben a Rákóczi-tárót is bezárták, ezzel megszűnt az összes rákóczi-telepi bánya. A szurdoki telephelyet a Kazári Zöldmező Tsz, Gyula-rakodót a Magyar Vasötvözetgyár, Rákóczi-tanbányát a Magyar Állami Földtani Intézet vette át.¹⁹

A magyarországi üzemek, gyárak zavartalan működése a nógrádi, azon belül is a rákóczi-bányai bányák barnaköszén-termelése nélkül nehezen lett volna megoldható, tehát a nehézipar kulcsfontosságú szereplői voltak e bányák.

Szabóné Sinka Szilvia

¹⁷ MBK NSz 6929 Fő 163. Szurdoki kutatási területről összefoglaló földtani jelentés és készletszámítás, 1958.

¹⁸ *Lassan* i.m. 34.

¹⁹ *Lassan József*: A nógrádi szénbányászat felszabadulás utáni műszaki története 1945–1985. 2. kötet. Nógrádi Szénbányák, Salgótarján, 1987. 142–144.